

TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI İLİŞKİLER LİSANS PROGRAMLARINDA ÇEVRE İLE İLGİLİ DERSLERİN İNCELENMESİ

Ceren UYSAL OĞUZ¹

Senem ATVUR²

Atıf/©: Uysal Oğuz, C. ve Atvur, S. (2018). Türkiye'de uluslararası ilişkiler lisans programlarında çevre ile ilgili derslerin incelenmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 2512-2527. doi: 10.17218/hititsosbil.427220

Özet: İklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin azalması, kirlilik gibi çevre sorunları sınıraşan etkileri ile uluslararası sistemi ve aktörleri etkileyen çok boyutlu sorunlardır. 1970'li yıllardan itibaren uluslararası gündem içinde tartışılmaya başlayan çevre sorunları, Uluslararası İlişkiler disiplininin de çalışma alanlarından biri haline gelmiştir. Bu çalışmanın temel amacı Türkiye'deki üniversitelerin Uluslararası İlişkiler bölümlerinde lisans programlarının müfredatlarında yer alan çevre ile ilgili dersleri araştırmaktır. Öncelikle Uluslararası İlişkiler yazınında çevre konusunun kapsamını ve yaygınlığını görebilmek için çevre politikası, küresel çevre sorunları, çevresel güvenlik gibi konularda temel yayınlar (kitaplar, makaleler) kısa bir literatür taraması ile derlenmiştir. Ardından Uluslararası İlişkiler bölümlerinde yer alan çevre dersleri ve içerikleri araştırılmıştır. Sonuçta ise hem akademik çalışmalar hem de eğitim-öğretim faaliyetlerini yürüten birimler olarak Uluslararası İlişkiler bölümlerinde okutulan çevre ile ilgili derslerin mezunlara sağlayabileceği faydalar ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Uluslararası İlişkiler Disiplini, Uluslararası İlişkiler Müfredatı, Çevre Sorunları, Çevre Politikası, Çevresel Güvenlik*

Courses on Environment in the Curricula of Undergraduate Programs in Turkish Universities' International Relations Departments

Citation/©: Uysal Oğuz, C. and Atvur, S. (2018). Courses on Environment in the Curricula of Undergraduate Programs in Turkish Universities' International Relations Departments, *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, 11(3), 2512-2527. doi: 10.17218/hititsosbil.427220

Abstract: Environmental problems such as pollution, loss of biodiversity, global warming or climate change are multidimensional issues which affect international system and its actors. Global environmental issues have been a part of international agenda since 1970s and have become one of the research areas of International Relations discipline. In this study, it is aimed to examine the curricula of undergraduate programs of Turkish universities' International Relations departments. Firstly, in order to reflect the place of environmental issues in International Relations field, fundamental works (books, articles) on subjects like environmental politics, global environmental issues and environmental security are collected through a brief literature review. Then, the courses on environment and their syllabi are examined. Conducting academic studies and giving education are the main responsibilities of International Relations departments. Therefore, this study discusses that there are wider opportunities of employment and additional benefits for International Relations students who take courses on environment.

Makale Geliş Tarihi: 25.5.2018

Makale Kabul Tarihi: 6.12.2018

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, cuysaloguz@akdeniz.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0001-7342-0362>

² Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, senematvur@akdeniz.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0003-3616-1749>

Keywords: *International Relations Discipline, International Relations Curriculum, Environmental Problems, Environmental Politics, Environmental Security*

1. GİRİŞ

Küresel çevre sorunları ya da ekolojik kriz yirmi birinci yüzyılda uluslararası sistemin ve aktörlerin gündeminde üst sıralara yükselmiştir. Küresel ısınma ve iklim değişikliği, su krizi, kirlilik, biyolojik çeşitliliğin azalması, doğal kaynaklar üzerindeki baskı gibi giderek artan insan kaynaklı (antropojenik) sorunlar sınıraşan nitelikleri ve etkileri nedeniyle diğer küresel sorunlarla da eklenerek özellikle devletlerin tek başlarına çözemeyecekleri boyutlara ulaşmıştır. Bu nedenle ekolojik kriz politik, ekonomik ve toplumsal etkileriyle uluslararası yapıyı ve aktörleri değiştirme potansiyeline sahip bir meydan okuma olarak belirginleşmektedir. Çoğunlukla barındırdığı çatışma riski ile gündeme gelen ekolojik sorunlar, kaçınılmaz olarak uluslararası müzakere ve işbirliği sürecini zorunlu kılmaktadır.

Ekolojik sorunlar yirminci yüzyılının son çeyreğinden itibaren uluslararası gündem içinde yer almaya başlamış; 1972'de Stockholm'de düzenlenen BM Çevre Konferansı bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten itibaren ekolojik konular uluslararası gündem içinde daha çok tartışılmaya başlansa da çevre sorunları katlanarak büyümektedir. Özellikle iklim değişikliğinin etkilerinin daha çok gözlemlenmeye başladığı bu süreçte, Uluslararası İlişkiler disiplini de dahil akademik çalışmalar yoğunlaşmıştır. Bilimsel çalışmaların yanında devletlerin, uluslararası örgütlerin, çok uluslu şirketlerin, düşünce kuruluşlarının, sivil toplum örgütlerinin ve bireylerin katılımıyla gerçekleşen çok paydaşlı küresel müzakereler kamuoyunun konuya duyarlılığını artırmıştır. Örneğin, 2015 Paris İklim Zirvesi sonunda 197 devletin imzaladığı anlaşmanın, 176 devletin onayı ile yürürlükte olması son derece önemlidir.

Ekolojik sorunların uluslararası ilişkiler gündeminde giderek artan yeri, Uluslararası İlişkiler disiplini içinde de daha çok tartışılmasını gerektirmektedir. Bu çalışmanın amacı Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler eğitiminde, lisans düzeyinde çevre konusunun neden önemli olduğunu ortaya koymaktır. Çalışma, çevre ile ilgili dersleri nitel yöntemle incelemeyi hedeflemektedir. Öte yandan, Uluslararası İlişkiler bölümlerinde okutulan çevre ile ilgili derslerin içeriklerinin daha kapsamlı bir şekilde incelenmesi ve benzer dersler için ortak müfredat önerisi, dersleri veren öğretim üyeleri ile gerçekleştirilecek görüşmeler doğrultusunda daha sonra yapılacak bir çalışmanın konusu olarak düşünülmüştür. Bu nedenle bu çalışmanın, ileriki çalışmalar açısından bir başlangıç noktası teşkil etmesi hedeflenmiştir. Bununla birlikte, bu çalışmada söz konusu derslerin, hem Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişimine, hem de mezunlara sağlayabileceği istihdam ve kariyer olanakları, kişisel gelişim, sosyal sorumluluk bilinci gibi katkılar değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Uluslararası İlişkiler bölümleri lisans programlarında "çevre" başlığını taşıyan spesifik bir dersin bulunup bulunmadığı araştırılmıştır. Bu derslerin hangi üniversitelerde, hangi isimle, hangi statüde verildikleri derlenmiştir. Elde edilen sayısal veriler, çevre konusunun Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler programlarında ne oranda yer aldığını tespit etmek için kullanılmıştır. Tamamlayıcı nitelikteki bu sayısal verilerin gelecekte yapılacak araştırmalara temel oluşturması da amaçlanmaktadır.

Çalışmada öncelikle Uluslararası İlişkiler disiplini içinde çevre konusunun neden ve nasıl ön plana çıktığı irdelenmiştir. Bu amaçla Uluslararası İlişkiler yazını içinde çevre konusunda öne çıkan İngilizce ve Türkçe yayınları içeren kısa bir literatür taraması yapılmıştır. Ardından Uluslararası İlişkiler disiplini içinde çevre konusundaki eğilimin Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler eğitimine yansımaları görmek açısından Uluslararası İlişkiler lisans programları müfredatlarında

çevre ile ilgili dersler taranmıştır. 2018 yılı Ocak ayı itibariyle Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) websitesi üzerinden Türkiye’deki 112’si devlet, 69’u vakıf olmak üzere 181 üniversitenin programları incelenmiş ve fiilen öğretime devam eden veya 2017-2018 yılında öğrenci alımına başlayan 41 devlet üniversitesi ile 20 vakıf üniversitesinde “Uluslararası İlişkiler” bölümü; 12 devlet üniversitesi ile 21 vakıf üniversitesinde “Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler” bölümü olduğu tespit edilmiştir. Bu bölümlerin internet siteleri üzerinden erişilen lisans müfredatları incelenerek; programlarında “Uluslararası Çevre Sorunları”, “Çevre Politikaları”, “Çevre ve Politika” gibi derslerin yer alıp almadığı araştırılmıştır. Bu çalışmada kullanılan verilerin üniversitelerin internet siteleri üzerinden derlenmesinin temel nedeni, YÖK’ün Bologna Sürecine uyum bağlamında kabul ettiği “Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi”dir. Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi uyarınca ders içeriklerinin güvenilirlik ve şeffaflık ilkeleri doğrultusunda erişilebilir olması hedeflenmiştir; bu nedenle tüm yükseköğretim kurumlarının ders bilgi paketlerinin doğru ve güncel bilgi içerdiği varsayılmıştır. Sonuç bölümünde ise çevre sorunlarının uluslararası sistemde yarattığı değişimin Uluslararası İlişkiler disiplini ile ilişkisinden hareketle, Türkiye’de lisans düzeyinde işlenen çevre ile ilgili derslerin Uluslararası İlişkiler öğrencileri ve mezunlarına nasıl bir katkı sağlayabileceği tartışılmıştır.

2. KÜRESEL ÇEVRE SORUNLARI

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası sistemde ekonomik, siyasal, toplumsal yapıyı şekillendiren konular arasında küresel çevre sorunlarının yeri giderek artmıştır. Dolayısıyla önceki dönemlerde ağırlıklı olarak fen bilimlerinin ele aldığı çevre, ekosistem, ekoloji gibi kavramlar giderek sosyal bilimlerin de çalışma konuları arasına girmeye başlamıştır. Çevre sorunları, Sanayi Devrimi sonrasında büyümeye başlarken, ekolojik yıkım tehdidinin ortaya çıkışı ve uluslararası girişimlerin hız kazanması 1960’lı yıllara denk gelmektedir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra iki kutuplu uluslararası sistemde yaşanan nükleer ve konvansiyonel silahlanma yarışı, ülkelerin hızlı ekonomik büyüme eğilimleri ve artan kimyasal kullanımı, hava, su ve toprak kirliliğine, doğal kaynakların giderek azalmaya başlamasına ve ekosistemlerin zarar görmesine yol açmıştır. Küresel politik konjonktür sonucu 1960’larda dünya çapında kendini gösteren, nükleer silahlanma ve savaş karşıtı toplumsal hareketler, 1970’li yıllardan itibaren özellikle Batı Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) çevreci hareketlerin gelişimine zemin hazırlamış ve çevre korumaya yönelik politik adımlar hızlanmıştır (Budak, 2004, ss. 385-386).

1960’lı yıllar boyunca devam eden sanayileşmenin kirlenme etkisi, birçok bölgede ortaya çıkan çevre sorunlarıyla daha şiddetli bir şekilde hissedilir olmuştur. Yirminci yüzyılın sınırsız ekonomik büyüme anlayışının, hızlı ve plansız kentleşme, çok katlı yapılar, altyapı sorunları, ulaşım kaynaklı kirlenme ile birlikte doğal ortamlar üzerinde yarattığı baskı, kentlerde ekolojik ilişkilerin göz ardı edilmesine, doğal alanların azalmasına, iklim, hava, toprak ve su ekosistemlerinin olumsuz etkilenmesine yol açmıştır. Çevresel bozulmaya ilişkin Rachel Carson’un *Silent Spring* (1962) kitabı ya da Garrett Hardin’in *The Tragedy of Commons* (1968) makalesi gibi çalışmalarla birlikte önem kazanan çevresel duyarlılık, insanlığın ortak geleceği için uluslararası işbirliğinin zorunlu olduğu tartışmasını gündeme getirmiştir.

Soğuk Savaş dönemi iki süper güç arasında sıcak çatışmaya varmayan mücadeleye dayanırken, uluslararası ilişkiler de bu çerçevede şekillenmiştir. Ekolojik krizin uluslararası gündeme girmeye başladığı süreç, Yumuşama dönemi olarak adlandırılan ve iki blok arasındaki ilişkilerin normalleşmeye başladığı süreçtir. Savunma ve güvenlik gibi birincil öneme sahip (high politics) konuların yanında çevre, kalkınma gibi ikincil öneme (low politics) sahip olduğu düşünülen

alanlar da uluslararası tartışmalarda yer bulmaya başlamıştır. 1972'de Stockholm'de Birleşmiş Milletler (BM) Çevre ve İnsan Konferansı'yla başlayan süreçte ise gezegenin "ortak geleceği" konusunda duyulan endişeler, uluslararası rejim oluşturmaya yönelik çabalara hız kazandırmış ve yeni uluslararası belgeler düzenlenmiştir. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde, büyük bir hızla artan ve gezegenin geleceğini tehdit eder hale gelen "çevre sorunları" kavramıyla birlikte "ekolojik sorunlar" kavramı da kullanılır olmuştur. Ekolojik sorunlar giderek devletlerin egemenlik yetkilerini ve sınırlarını aşarak küresel nitelik kazanmış, gelecek kuşakların yaşam alanlarını da etkileyecek bir boyuta ulaşmıştır. Bu nedenle uluslararası arenada işbirliği gerektiren konuların başında, ozon tabakasının incelmeye, küresel ısınma ve iklim değişikliği, kullanılabilir suya erişim, kuraklık ve çölleşme, biyolojik çeşitliliğin azalması, tropikal ormanların tahribi gibi ekolojik sorunlar da yer almaya başlamıştır. Tüm bu sorunların ele alınması küresel boyutta eyleme geçmeyi ve devletlerin yanı sıra yeni aktörlerin de bu sürece katılımını gerektirmiştir (Bennett ve Oliver, 2002, s. 15; Budak, 2004, s. 386).

Ekolojik yıkımın derinleşmesinde tüketime yönelik yüksek yaşam standartlarının ve artan sanayileşmenin etkisi, 1987 yılında "Ortak Geleceğimiz" başlığı ile yayınlanan ve "Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu" başkanının adıyla anılan "Brundtland Raporu"nda dengeli bir kalkınma stratejisi olarak anılan "sürdürülebilir kalkınma" kavramını ortaya çıkartmıştır (UN, 1987). Rapor, "bugünün ihtiyaçlarını karşılarken gelecek kuşakların ihtiyaçlarından ödün vermeden" (Brack, Calder ve Dolun, 2001, s. 1) sağlanacak sürdürülebilir kalkınmanın ancak nüfus artışının ve büyümenin dengelenmesi, ekosistemin kendini yenileme potansiyeli ve değişen üretim potansiyeli ile uyumlu ise yürütülebileceği belirtilmiştir (UN, 1987, s. 25). Soğuk Savaş sonrası süreçte, küreselleşme tartışmaları ile şekillenen sistemde yaygınlaşan ve teşvik edilen tüketim, çeşitlenen ulaşım olanakları, insan ve mal hareketliliğinin artması ekosistemleri etkileyen yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunların toplumsal, siyasal ve ekonomik sistemler üzerindeki etkisi; çevresel sürdürülebilir kalkınmanın gerekliliğini vurgulayan yeni bir küresel konferansa kapı aralamıştır. Bu bağlamda 1992'de Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı olarak adlandırılan Rio Zirvesi'nde çevre koruma politikalarının ve kalkınma stratejilerinin bütünleştirilmesi gerektiği vurgulanarak, çevrenin ekonomik gelişmenin hem kaynağı hem de sınırı olduğu ifade edilmiştir (Tuna, 2003, s. 129).

Ekolojik sorunların ulusal sınırları aşan etkisi, bu süreçte yeni aktörlerin talepleriyle birlikte, devletlerin egemenliğini sınırlayıcı bir etki yaratırken yine de devletlerin ayrıcalıklarını devam ettirdiği gözlenmektedir (Greene, 2006, s. 458). Yapılan anlaşmaların tarafı ve temel yürütücüsünün hükümetler olması, devletin rolünün etkinliğini koruduğunu göstermektedir. Bunun yanında özellikle farklı bölgesel, uluslararası ya da küresel örgütler, finans kuruluşları ve çok uluslu şirketler, yerel veya küresel sivil toplum kuruluşları ile bireylerin de çevre sorunlarıyla ilgili uluslararası girişimlerde temsil edildiği ve yayımlanan belgeler üzerinde etki yaratabildikleri de gözlenmektedir. Uluslararası ve küresel girişimlere rağmen ekolojik sorunlara çözüm bulunamaması, sorunların farklı aktör ve süreçlere yönelik çok boyutlu etkilerinin genişlemesi, Uluslararası İlişkiler disiplininin çevre konusuna ilgisini artırmıştır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Uluslararası İlişkiler disiplini içinde çevre konusunun gelişimi ve bu konudaki akademik çalışmalar irdelenmiştir.

3. ULUSLARARASI İLİŞKİLER LİTERATÜRÜNDE ÇEVRE

Çevre sorunlarının uluslararası gündem içinde tartışılmaya başlanması Uluslararası İlişkiler literatüründe de çevre sorunları ya da ekoloji konusunda çalışmaların yapılmasında etkili olmuştur. Bu bölümde Uluslararası İlişkiler ve güvenlik literatüründe yapılan kısa bir inceleme ile çevre konusunda öne çıkan çalışmalar derlenmiştir.

Çevre sorunları üzerinden yapılan tartışmalar, 1980’li yıllardan itibaren siyaset teorisi içinde çevreci toplumsal hareketlerin ve Yeşil Partilerin rolleri ile şekillenmiş; 1990’lardan itibaren belirginleşmeye başlayan “yeşil siyaset teorisi” ise hem normatif hem de ekonomi-politik bağlamındaki çalışmaların artmasını sağlamıştır (Eckersley, 2013, ss. 268-69). Çevre konusunun Uluslararası İlişkiler literatürüne doğrudan girişi realist ve liberal tartışma çerçevesinde olmuştur. Hardin’in (1968) “Tragedy of Commons” başlıklı makalesi ile Meadows, Meadows ve Randers’in (1972) hazırladığı “Limits to Growth” başlıklı raporun etkisi ile liberal Uluslararası İlişkiler teorisi içinde çevresel konularda devletlerarası işbirliğine ve rejim oluşturmaya yönelik politikalara değinen çalışmalar artmıştır (Hurrell, 2015, s. 133). Bunun yanında çevresel sorunların yarattığı çatışma riski, realist perspektifle güvenlik çalışmaları içinde de yer bulmuştur. Ullmann’ın 1983 tarihli “Redefining Security” başlıklı makalesi, ulusal güvenliğe yönelik değişen tehditler arasında çevresel kaynaklardaki azalmaya da değinmiş; Homer-Dixon ise 1991 tarihli makalesinde çevresel değişim ve çatışma ilişkisine odaklanmıştır. Yine Homer-Dixon’ın 1999 tarihli kitabı ise çevresel bozulmanın yarattığı kıtlık ve şiddet ilişkisini ön plana çıkartmaktadır. Öte yandan çevre-güvenlik ilişkisini farklı bakış açısıyla ele alan çalışmalar da 1980’li yılların sonundan itibaren ön plana çıkmıştır. Mathews (1989), çevresel bozulmanın güvenlikle doğrudan bağlantısına odaklanarak güvenliği yeniden tanımlamanın gerekliliğine vurgu yaparken; Buzan, Waever ve Wilde (1998) da “güvenlikleştirme” yaklaşımı çerçevesinde güvenliği etkileyen sektörler içine çevreyi de alarak çevresel güvenlik yaklaşımının gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. İlerleyen süreçte Barnett ve Dalby’nin çalışmaları ile çevresel güvenlik yaklaşımı da eleştirilerek ekosistem-güvenlik ilişkisine yönelik farklı bakış açıları da belirginleşmiştir.

Uluslararası İlişkiler disiplininin temel derslerinden olan “Uluslararası İlişkilere Giriş”, “Uluslararası Politika”, “Uluslararası İlişkiler Teorileri”, “Uluslararası Güvenlik”, “Uluslararası Örgütler” literatürü içinde de küresel çevre sorunları, yeşil teori, çevresel güvenlik gibi konular kısa sürede önemli bir yer kazanmıştır. Çoğunlukla İngilizce olan bu yayınların bir bölümü son yıllarda Türkçe’ye çevrilirken, özellikle Uluslararası İlişkiler Teorileri konusunda yazılan Türkçe kitapların birçoğunda da “Yeşil Teori”ye yer verilmiştir. Tablo 1’de İngilizce ve Türkçe literatürde yer alan bazı örnekler, yayın tarihine göre sıralanmıştır.

Tablo 1. Uluslararası İlişkiler Literatüründe Çevre ile İlgili Çalışmalardan Örnekler

Yıl	Yazar	Kitap/Kitap Bölümü/Makale Adı (varsa editör, baskı sayısı)	Dergi (cilt/sayı no)/ Yayınevi
1978	Pirages, D.	<i>The New Context for International Relations: Global Ecopolitics</i>	Duxbury
1990	Young, O.R.	“Global Environmental Change and International Governance”	<i>Millennium: Journal of International Studies</i> , 19:3
1995	Hurrell, A.	“International Political Theory and the Global Environment”, başlıklı bölüm <i>International</i>	Penn State Press

		<i>Relations Theory Today</i> içinde (ed. Booth, K., Smith, S.)	
1996	Southwick, C.H.	<i>Global Ecology in Human Perspective</i>	Oxford University Press
1996	Vogler, J., Imber, M.F.	<i>The Environment and International Relations</i>	Routledge
1997	Litfin, K.	“Sovereignty in World Ecopolitics”	<i>Mershon International Studies Review</i> , 41
1999	Connelly, J., Smith, G.	<i>Politics and the Environment: From Theory to Practice</i>	Routledge
1999	Laferrière, E., Stoett, P.J.	<i>International Relations Theory and Ecological Thought: Towards a Synthesis</i>	Routledge
2001	Harris, P.G. (ed.)	<i>The Environment, International Relations, and U.S. Foreign Policy</i>	Georgetown University Press
2001	Luterbacher, U., Sprinz, D.F. (ed.)	<i>International Relations and Global Climate Change</i>	MIT Press
2001	Paterson, M.	<i>Understanding Global Environmental Politics: Domination, Accumulation, Resistance</i>	Palgrave
2001	Doyle, T., McEachern, D.	<i>Environment and Politics</i> , 2. baskı	Routledge
2003	DeSombre, E.	<i>The Global Environment and World Politics</i>	Continuum
2004	Eckersley, R.	<i>Green State: Rethinking Democracy and Sovereignty</i>	MIT Press
2004	Karns, M.P., Mingst, K.A.	<i>International Organizations: The Politics and Processes of Global Governance</i> içinde “Protecting the Environment” başlıklı bölüm	Lynne Rienner
2006	Laferrière, E., Stoett, P.J. (ed.)	<i>International Ecopolitical Theory: Critical Approaches</i>	UBC Press
2007	Pease, K.K.S.	“The Environment” başlıklı bölüm <i>International Organizations: Perspectives on Governance in the Twenty-First Century</i> içinde, 3. Baskı	Pearson
2008	Vogler, J.	“Environmental Issues”, başlıklı bölüm <i>The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations</i> içinde (ed. Baylis, J., Smith, S., Owens, P.), 4. baskı	Oxford University Press
2009	O’Neill, K.	<i>The Environment and International Relations</i>	Cambridge University Press
2009	Paterson, M.	“Green Politics” başlıklı bölüm <i>Theories of International Relations</i> içinde (ed. Burchill, S. et al.), 4. baskı	Palgrave
2010	Weber, C.	<i>International Relations Theory: A Critical Introduction</i> , 3. baskı	Routledge
2011	Cudworth, E., Hobden, S.	<i>Posthuman International Relations: Complexity, Ecologism and Global Politics</i>	Zed Books
2011	Heywood, A.	<i>Global Politics</i>	Palgrave Macmillan
2012	Robbins, P.	<i>Political Ecology</i> , 2. baskı	Wiley-Blackwell.

2012	Sönmezoğlu, F., Erler Bayır, Ö.	“Çevre Sorunlarına İlişkin Rejimler”	Uluslararası	<i>İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi</i> , 47
2013	Eckersley, R.	“Green Theory” başlıklı bölüm	<i>International Relation Theories Discipline and Diversity</i> , (ed. Dunne, T., Kurki, M., Smith, S.) içinde, 3. Baskı	Oxford
2014	Dalby, S.	“Environmental Geopolitics in the Twenty-first Century”		<i>Alternatives: Global, Local, Political</i> , 39:1
2014	Çandarlı, Y.	“Yeşil Teori”, başlıklı bölüm	<i>Uluslararası İlişkiler Teorileri</i> içinde (ed. Gözen, R.)	İletişim
2014	Ünal, S.	“Yeşil Teori”, başlıklı bölüm	<i>Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar</i> içinde (ed. Şahin, M., Şen, O.)	Kripto Yay.
2016	Çoban, A.	“Politico-Environmental Relations In The International Arena”		<i>Alternatif Politika</i> , 8:1
2016	Burke, A. vd.	“Planet Politics: A Manifesto from the End of IR”		<i>Millennium: Journal of International Studies</i> , 44:3
2017	Fishel, S. vd.	“Defending Planet Politics”		<i>Millennium: Journal of International Studies</i>
2017	Tepeciklioğlu, A.O. Demirel, M.	“İngiliz Okulu Kuramı Perspektifinden Uluslararası Çevre Sorunları”		<i>Alternatif Politika</i> , İklim Değişikliği ve Enerji Özel Sayısı

Bu tablolarda yer alan örnekler Uluslararası İlişkiler disiplini içinde çevre konusunda temel referans eser olarak kabul edilen makale ve kitaplar ile Uluslararası İlişkiler bölümlerinde okutulan lisans derslerinin okuma listelerinde yer alan kaynaklardan derlenmiştir.

Uluslararası İlişkiler disiplini içinde güvenlik çalışmaları öncelikli konular arasında yer alır. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte disiplin içinde güvenlik konusunda yeni tartışmaların da önü açılmıştır. Uluslararası İlişkilerde güvenlik kavramının kapsamının genişlemesi çevresel güvenlik kavramının doğmasında da etkili olmuştur. Disiplin içinde “çevresel güvenlik” konusunda da geniş bir literatür bulunmaktadır. Bu çalışmalardan örneklere de Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Uluslararası İlişkiler Literatüründe Çevresel Güvenlik Çalışmalarından Örnekler

Yıl	Yazar	Kitap/Kitap Bölümü/Makale Adı (varsa editör, baskı sayısı)	Dergi (cilt/sayı no)/ Yayınevi
1989	Mathews, J.T	“Redefining Security”	<i>Foreign Affairs</i> , 68:2
1990	Deudney, D.	“The Case Against Linking Environmental Degradation and National Security”	<i>Millennium: Journal of International Studies</i> , 19:3
1991	Homer-Dixon, T.	“On the Threshold: Environmental Changes as Causes of Acute Conflict”	<i>International Security</i> , 16:2
1994	Homer-Dixon, T.	“Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from the Cases”	<i>International Security</i> , 19:1

1994	Dalby, S.	“The Politics of Environmental Security” başlıklı bölüm <i>Green Security or Militarized Environment</i> içinde (ed. Käkönen, J.)	Darhmouth
1995	Levy, M.A.	“Is the Environment a National Security Issue?”	<i>International Security</i> , 20:2
1996	Græger, N.	“Environmental Security?”	<i>Journal of Peace Research</i> , 33:1
1997	Dalby, S.	“Contesting an Essential Concept: Reading the Dilemmas in Contemporary Security Discourse”, başlıklı bölüm <i>Critical Security Studies: Concepts and Cases</i> içinde (ed. Booth, K., Williams, M.C.)	UCL Press
1998	Buzan, B., Waever, O., de Wilde, J.	<i>Security: A New Framework for Analysis</i>	Lynne Rienner
1998	Homer-Dixon, T., Blitt, J. (ed.)	<i>Ecoviolence: Links among Environment, Population, and Security</i>	Rowman&Littlefield
1998	İzci, R.	“Uluslararası Güvenlik ve Çevre”, başlıklı bölüm <i>Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar</i> içinde (ed. Sönmezoglu, F.)	Der Yay.
1999	Homer-Dixon, T.F.	<i>Environment, Scarcity, and Violence</i>	Princeton University Press
2001	Barnett, J.	<i>The Meaning of Environmental Security: Ecological Politics and Policy in the New Security Era</i>	Zed Books
2001	Diehl, P.F., Gleditsch, N.P. (ed.)	<i>Environmental Conflict</i>	Taylor&Francis
2002	Dalby, S.	<i>Environmental Security</i>	University of Minnesota Press
2003	Khagram, S., Clark, W. C., Raad, D. F.	“From the Environmental and Human Security to Sustainable Security and Development”	<i>Journal of Human Development</i> , 4:2
2003	Mazlum, İ.	“Çevre ve Güvenlik İlişisine Tanımsal Bir Yaklaşım”, başlıklı bölüm <i>Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar</i> içinde (ed. A. Kaya, G. G. Özdoğan)	Bağlam Yay.
2004	Pirages, D. G., DeGeest, T. M.	<i>Ecological Security: An Evolutionary Perspective on Globalization</i>	Rowman&Littlefield
2007	Barnett, J.	“Environmental Security” başlıklı bölüm <i>Contemporary Security Studies</i> içinde (ed. A. Collins)	Oxford University Press
2007	Dannreuther, R.	“Environmental Security” başlıklı bölüm <i>International Security: The Contemporary Agenda</i> içinde	Polity Press
2008	Brauch, H.G. vd.	<i>Globalization and Environmental Challenges Reconceptualizing Security in the 21st Century</i>	Springer
2008	Liotta, P.H. vd. (ed.)	<i>Environmental Change and Human Security</i>	Springer
2009	Dalby, S.	<i>Security and Environmental Change</i>	Polity

2010	Matthew, R.A. vd.	<i>Global Environmental Change and Human Security</i>	MIT Press
2012	Dalby, S.	“Güvenlik ve Çevre Bağlantılarına Yeniden Bakmak” başlıklı bölüm <i>Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe</i> içinde (ed. Aydın, M., vd)	İstanbul Bilgi Üni. Yay.
2012	İzci, R.	“Turkey’s Approach to Environmental Security: A Case for Soft Security” başlıklı bölüm <i>Debating Security in Turkey: Challenges and Changes in the Twenty-First Century</i> içinde (ed. Canan-Sokullu, E.)	Lexington Books
2013	Dalby, S.	“Climate Change and Environmental Security” başlıklı bölüm <i>Security Studies: An Introduction</i> içinde (ed. Williams, P.D.)	Routledge
2013	Floyd, R., Matthew, R.A.	<i>Environmental Security: Approaches and Issues</i>	Routledge
2013	Foster, E.	“Green Security” başlıklı bölüm <i>Critical Approaches to Security</i> içinde (ed. Shepherd, L.J.)	Routledge
2014	Ünal, S.	“Yeşil Teori ve Güvenlik” başlıklı bölüm <i>Uluslararası İlişkilerde Güvenlik: Teorik Değerlendirmeler</i> içinde (ed. Çıtak, E., Şen, O.)	Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi
2015	Peoples, C., Vaughan-Williams, N.	“Environmental Security” başlıklı bölüm <i>Critical Security Studies: An Introduction</i> içinde	Routledge

Uluslararası İlişkiler disiplini içinde çevre ile ilgili literatür, çevre sorunlarının uluslararası gündemde daha çok yer alması ve iklim değişikliği başta olmak üzere ekolojik krizin farklı unsurlarının ulusal ve uluslararası güvenliğe tehdit oluşturmasıyla birlikte zaman içinde genişlemiş, farklı konuları ele alan çalışmaların sayısı artmıştır.

4. ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMLERİNDE ÇEVRE DERSLERİ

Türkiye’de Uluslararası İlişkiler disiplini hızla gelişen ve farklı üniversitelerde açılan bölümlerle genişleyen bir yapıdadır. Bu çalışmanın temel sorusuna cevap bulmak amacıyla Türkiye’deki devlet ve vakıf üniversitelerinde bulunan toplam 94 Uluslararası İlişkiler (bazı örneklerde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler) bölümünün 2017-2018 lisans müfredatları incelenmiştir. Bu inceleme öncesinde disiplinin Anglosakson kökenli yapısı nedeniyle, ABD’de Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler alanında çevre konulu derslerin olup olmadığı da araştırılmıştır. ABD’de en iyi üniversiteler sıralamasında yer alan 20 üniversitenin programları incelendiğinde, Tablo 3’te yer alan üniversitelerde çevre konusunda verilen dersler görülebilmektedir.³ ABD’deki en iyi üniversitelerin Uluslararası İlişkiler eğitiminde çevre konusunun, özellikle de iklim değişikliği sorununun önemli bir yere sahip olduğu gözlenmiştir.

³ İncelenen üniversiteler arasında Dartmouth College, Cornell University, University of Pennsylvania, University of California (San Diego) ve Massachusetts Institute of Technology’nin Uluslararası İlişkiler ile ilgili programlarında çevre ile ilgili derslere rastlanmamıştır.

Tablo 3. ABD Üniversitelerinde Çevre Dersleri

Üniversite Adı	Dersin Adı
Yale University Department of Political Science International Relations Program American Politics Program	Global Climate Governance Politics of Environment -The Environment: Science and Public Policy -Climate Change: Scientific Basis, Policy Implications -Global Environmental Issues
Princeton University Woodrow Wilson School of Public&International Affairs	Disease, Ecology, Economics and Policy -Environment, Climate, and Energy (Security and Sustainability altında 20 ders Global Environmental Issues, Welfare, Economics and Climate Change Mitigation Policy, ...) -Environment and Migration (Immigration)
Columbia University	Global Energy and Climate Change: Security and Geopolitics
Harvard University Department of Government	The Politics of Climate Change -Environment Economics and Policy
Brown University	-Engaged Climate Policy at the UN Climate Change Talks
Stanford University International Relations Program (comparative international governance) (social development and human well-being)	-Human Society and Environmental Change -International Environmental Law and Policy -Global Warming Paradox -Environmental Economics and Policy -International Environmental Policy
Berkeley University International and Area Studies Academic Program	-Development and the Environment -Engineering, The Environment, and Society
Georgetown University (International Relations, Department of Government)	The Environment and International Politics
University of Chicago (The College Political Science)	Philosophies of Environmentalism and Sustainability
New York University (Arts&Science International Relations)	Natural Resource Conflict
Duke University (Trinity College-Security&Peace and Conflict)	-Global Environmental Politics -Environment and Conflict: The Role of the Environment in Conflict and Peacebuilding
University of Michigan (Political Science)	Environmental Public Opinion Analysis
University of Michigan (Political Science)	-Green Political Theory -Government and Natural Resources
Ohio State University (Political Science International Relations)	International Environmental Politics -International Environmental Law & Policy
University of Rochester (Political Science International Relations)	-Earth, Wind, Water, Fire: An Environmental History of the Globe -Environmental Policy in Action

Türkiye’deki tüm üniversiteler incelendiğinde ise 94 Uluslararası İlişkiler bölümünden 54’ünün lisans programlarında “çevre” konulu bir veya birden fazla ders bulunduğu tespit edilmiştir. Tablo 4’te Türkiye’de hangi üniversitelerin Uluslararası İlişkiler bölümlerinde çevre ile ilgili derslerin yer aldığı, derslerin isimleri ve statüleri gösterilmektedir. Bu bağlamda 8 bölümün müfredatında çevre konulu derslerin zorunlu ders statüsünde olduğu görülmektedir. Bu tablonun oluşturulmasındaki amaç, hangi üniversitelerin Uluslararası İlişkiler eğitiminde çevre konusuna yer verdiğini ortaya koymaktır. Türkiye’nin köklü üniversitelerinin yanında yeni kurulan devlet ve vakıf üniversitelerinde de çevre derslerinin bulunması, Türkiye’deki Uluslararası İlişkiler eğitiminde bu konunun dikkate alındığını görmek açısından önemlidir. Hangi üniversitelerde çevre ile ilgili derslerin olduğu bilgisi, diğer üniversitelerin de Uluslararası İlişkiler programlarında benzer derslere yer vermeleri yönünde teşvik edici olabilecektir.

Tablo 4. Türkiye’de Uluslararası İlişkiler Bölümleri ve Çevre Dersleri

Üniversite Adı	Dersin Adı	Statüsü
Akdeniz Üniversitesi	Uluslararası Çevre Sorunları	Z
Altınbaş Üniversitesi	Environmental Politics	S
Antalya Bilim Üniversitesi (S.B.U.İ.)	Çevre Politikaları	S
Bahçeşehir Üniversitesi	Çevre Politikaları	S
Başkent Üniversitesi (S.B.U.İ.) (İng. + Tr)	Çevre Politikası	S
Beykent Üniversitesi (İng.)	Dünya Siyasetinde Çevre Sorunları	Z
Boğaziçi Üniversitesi (İng.) (S.B.U.İ.)	Çevre ve Siyaset	S (Uİ Modülü)
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (İng.)	International Environmental Law and Policies	S
Çankaya Üniversitesi	Çevre Politikaları	S
Çankırı Karatekin Üniversitesi	Uluslararası Çevre Politikası	S
Doğuş Üniversitesi	Küresel Çevre Politikaları	S
Dumlupınar Üniversitesi (S.B.U.İ.)	Uluslararası Politikada Çevre Sorunları	S
Dokuz Eylül Üniversitesi	Uluslararası Çevre Hukuku	S
Ege Üniversitesi	Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları	S
Galatasaray Üniversitesi	Uluslararası Çevre Politikaları	S
Gazi Üniversitesi	Çevre Sorunları	S (BD)
Hacettepe Üniversitesi	Çevre Politikaları Su Politikaları Çevresel Güvenlik	S
Hakkari Üniversitesi	Kentleşme ve Çevre Sorunları	Z
Haliç Üniversitesi	Uluslararası Enerji ve Çevre Sorunları	S
Işık Üniversitesi	Uluslararası Ekoloji ve Çevre Politikaları	S

İbn-i Haldun Üniversitesi (S.B.U.İ.)	Nature I-II	Z
	-Dünya Siyasetinde Küreselleşme, Gelişme ve Çevre	
İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi	-Çevre, İklim Değişikliği ve Sürdürülebilir Kalkınma -Uluslararası Çevre Politikaları -Doğal Kaynakların Siyasi Ekonomisi	S
İstanbul Bilgi Üniversitesi	-Çevre ve Ekolojide Güncel Konular -Ekolojik Okuryazarlık ve Sürdürülebilirlik	S
İstanbul Gedik Üniversitesi	Çevre ve Sosyal Sorumluluk	Z
İstanbul Medeniyet Üniversitesi	Çevre Sorunları ve Dünya	S
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi (S.B.U.İ.)	Çevre Politikaları	S
İstanbul Şehir Üniversitesi (S.B.U.İ.)	-Bilim ve Çevreyi Anlamak -Doğa ve Bilgiyi Anlamak	S (ÜSD)
İstanbul Üniversitesi (İktisat Fakültesi) (S.B.U.İ.)	Environmental Politics	S
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi (S.B.U.İ.)	Environmental Politics or Policies in the EU	S
İzmir Ekonomi Üniversitesi (S.B.U.İ.)	-Doğa ve Yaşam Bilimleri -Çevre Politikaları	Z S
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi	-Kentleşme ve Çevre I-II -Environment and Literature	S S (BD)
Kadir Has Üniversitesi	Uluslararası Çevre Sorunları	S
Sütçü İmam Üniversitesi (S.B.U.İ.)	Uluslararası Çevre Sorunları	S
Karabük Üniversitesi	Global Çevre Sorunları ve Politikaları	S
Karadeniz Teknik Üniversitesi	Küresel Çevre Sorunları	S
Kırklareli Üniversitesi	Uluslararası Çevre Sorunları	S
Kocaeli Üniversitesi	Uluslararası Çevre Politikaları	Z
	-Introduction to Ecology	
Koç Üniversitesi	-Energy and Environment -Environmental Ethics	S (ÜSD)
Maltepe Üniversitesi (İşletme Fakültesi) (S.B.U.İ.)	Uluslararası Çevre Sorunları	S
Manisa Celal Bayar Üniversitesi (S.B.U.İ.)	International Environmental Policy	S

Mardin Artuklu Üniversitesi (S.B.U.İ.)	-Çevre Bilimine Giriş - Siyasal Ekoloji - Küresel Çevre Siyaseti	S S S
Marmara Üniversitesi (S.B.U.İ.)	-Environmental Politics -Comperative Environmental Politics	S S
Marmara Üniversitesi (Uİ)	-Environmental Policies -Les problemes de l’Environnement	Z S
Necmettin Erbakan Üniversitesi	Çevre Politikaları	S
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	-North-South Relations: Environment, Development and Security -International Environmental Law -Political Economy of Water and Environmental Security	S S S
Osmangazi Üniversitesi	Uluslararası İlişkilerde Çevre Sorunları ve Politikaları	S
Özyeğin Üniversitesi	Uluslararası Çevre Siyaseti	S
Sabancı Üniversitesi (Siyaset Bilimi)	Global Climate Change and Environmental Politics	S
Sakarya Üniversitesi	Kentleşme ve Çevre Sorunları	S (BD)
TED Üniversitesi (S.B.U.İ.)	Global Çevre Sorunları	S
Türk-Alman Üniversitesi (S.B.U.İ.)	Türkiye’nin Kentleşme ve Çevre Politikaları	S
Ufuk Üniversitesi (S.B.U.İ.)	Uluslararası Enerji ve Çevre Politikaları	S
Yalova Üniversitesi	Uluslararası Çevre Hukuku ve Politikası	S
Yaşar Üniversitesi	Uluslararası Çevre Politikaları	S

SBUİ: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler BD: Bölüm dışı seçmeli ders ÜSD: Üniversite seçmeli dersi Z: Zorunlu Ders S: Seçmeli Ders

Sonuçları Tablo 4’e yansıtılan bu çalışmaya göre, Türkiye’deki Uluslararası İlişkiler bölümlerinin %57,4’ünün müfredatında çevre ile ilgili bir ders bulunmaktadır. Bu oran, küresel çevre sorunlarının ve ilgili politikaların Türkiye’deki Uluslararası İlişkiler eğitimi içinde yer bulduğunu göstermektedir. Türkiye’de Uluslararası İlişkiler ile Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümleri arasında en çok tercih edilen üniversitelerin büyük bölümünde de benzer derslerin yer aldığı görülmüştür.

Tablo 4’te yer alan Uluslararası İlişkiler bölümlerinden 31 tanesinin “çevre” konulu derslerinin içeriklerine web sitelerinden ulaşılmıştır. Söz konusu derslerin içerikleri farklılıklar göstermekle birlikte, ele alınan ortak başlıkların aşağıdaki konular çerçevesinde şekillendiği tespit edilmiştir:

- Tarihsel süreçte çevre sorunlarının ortaya çıkışı (Sanayi devrimi, modernleşme, kapitalizm...).
- Küresel çevre sorunları (iklim değişikliği; ozon tabakasının delinmesi; hava, su, toprak kirliliği; atıklar; su krizi; nüfus artışı; gıda politikaları vb.).

- Çevreci akımlar, hareketler, yaklaşımlar; ekolojik felsefe; çevre-toplum ilişkisi; ekolojik yurttaşlık; iklim adaleti.
- Ekonomi-çevre ilişkisi (kalkınma; ticaret; az gelişmişlik; Kuzey-Güney eşitsizliği; sürdürülebilir kalkınma).
- Aktörler: bireyler, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri (Greenpeace, WWF, Friends of the Earth vb.), Yeşil Partiler, devletler, şirketler, uluslararası örgütler (BM, AB, Dünya Bankası, OECD vb.).
- Küreselleşme ve çevre; çevresel yönetim; iklim yönetimi.
- Çevre hukuku; çevre koruma politikaları; uluslararası çevre rejimi; uluslararası konferanslar ve sözleşmeler.
- Uluslararası güvenlik ve çevre; çevresel güvenlik.
- Enerji ve çevre; küresel enerji politikaları; nükleer enerji; yenilenebilir enerji.
- Türkiye’de çevre politikaları; AB çevre politikalarına uyum.
- Kentleşme.

Görüldüğü gibi çevre ile ilgili derslerin içerikleri de son derece kapsamlı olup, iklim değişikliği başta olmak üzere küresel sorunları, aktörleri, yaklaşımları, politik ve hukuki araçları içermektedir. Farklı üniversitelerde çevre konulu derslerin isimleriyle bağlantılı olarak çevre hukuku, enerji politikaları, iklim değişikliği gibi konuların ağırlığı değişiklik gösterebilmektedir.

Uluslararası İlişkiler bölümlerindeki çevre derslerini incelerken, sistematik bir araştırma yapılmamakla birlikte, bazı bölümlerde Uluslararası İlişkiler Teorileri, Uluslararası İlişkilere Giriş, Uluslararası Güncel Sorunlar gibi alan dersleri içinde de çevre sorunları konusunun işlendiği tespit edilmiştir. Türkiye’deki Uluslararası İlişkiler eğitiminde ekolojik sorunların önemine yönelik farkındalığın oluşması, bu sorunların etkilerinin azaltılması ve çözümü yönünde Türkiye’ye hem akademik hem pratik bağlamda fayda sağlayabilecektir. Ayrıca sorunların uluslararası girişimler çerçevesinde tartışılması dikkate alınarak, Uluslararası İlişkiler eğitimini çevre sorunları bilinciyle tamamlayan mezunlar, küresel müzakerelerde Türkiye’nin belirleyici rolünü artırmada etkili olabilecektir.

5. SONUÇ

Çok boyutlu ve sınıraşan etkileriyle ekolojik kriz, mevcut siyasal, ekonomik ve toplumsal sorunlarla kesişerek uluslararası sistemde giderek derinleşen etkiler yaratmaktadır. Çevre sorunları fen ve sosyal bilimlerde farklı disiplinlerin çalışma alanı içinde yer almaktadır. Dolayısıyla bu sorunlara yönelik çözüm arayışları ve geliştirilen politikalar multidisipliner bir yaklaşımla, her alandan uzmanın ortak çalışmasını gerektirmektedir. Uluslararası İlişkiler de bu uzmanlık alanlarından biridir. Uluslararası İlişkiler bölümleri ise hem akademik çalışmalar hem de eğitim-öğretim faaliyetlerini yürüten birimlerdir. Literatür araştırması, ekolojik kriz ve çevre sorunları konusundaki akademik çalışmaların Uluslararası İlişkiler disiplini içinde önemli başlıklardan biri haline geldiğini ve çeşitli teorik perspektifler ile tartışıldığını göstermektedir. Bu küresel sorunların yerel, ulusal, bölgesel, uluslararası etkileri ve bu etkileri azaltmaya yönelik girişimler de Uluslararası İlişkiler çalışmalarına konu olmaktadır. Örneğin, iklim değişikliği gibi küresel sistemin tüm aktörlerini ve süreçlerini doğrudan etkileyen bir sorun, Uluslararası İlişkiler literatürü içinde de kendine önemli bir yer bulmuştur.

Derinleşen ekolojik krizin küresel etkileri doğrultusunda, Türkiye’deki Uluslararası İlişkiler eğitiminde de çevre konulu derslerin müfredatlarda yer aldığı gözlenmiştir. Uluslararası İlişkiler eğitimi veren üniversitelerin % 57,4’ünde çevre sorunları ve çevre politikaları gibi dersler

bulunmaktadır; bu sayı içinde Türkiye’nin en çok tercih edilen Uluslararası İlişkiler bölümleri de yer almaktadır. Yapılan incelemenin çevre konulu derslere müfredatlarında yer veren üniversitelerin sayısının artması yönünde farkındalık oluşturması hedeflenmektedir. Bu bağlamda Uluslararası İlişkiler eğitiminde çevre konusuna yer verilmesinin sağlayabileceği faydalar üzerinde de durmak gerekmektedir.

Uluslararası İlişkiler bölümleri, eğitim-öğretim faaliyetleri doğrultusunda, mezunlarına farklı iş alanlarında çalışma olanağı sağlayan çok yönlü bir program ve müfredata sahiptir. Bölüm müfredatlarında çevre konusunun yer alması hem bireysel farkındalığı artırmada etkili olacak hem de mezun öğrencilerin istihdam alanını genişletecektir. Yerel yönetimlerden bakanlıklara, farklı sektörlerde faaliyet gösteren şirketlerden düşünce kuruluşlarına, dernek ve vakıflara kadar birçok kurumun yönetim şeması içinde ulusal ve uluslararası çevre politikalarının da etkisiyle yeni birimler oluşturulmaktadır. Bu birimler her ölçekte çevre sorunlarının etkilerini azaltmaya yönelik projeler de yürütebilmektedir. Çevre konusunda eğitim almış Uluslararası İlişkiler mezunlarının bu birimlerde ve projelerde istihdamı, kurumlarının çevre politikalarının oluşturulması ve uygulanmasındaki rollerini olumlu yönde etkileyebilecektir. Böylece çevre sorunlarının yerelden küresele uzanan çözümleri için daha somut ve işlevsel adımlar da atılabilecektir. Bunun yanında iklim müzakereleri gibi devletlerin, uluslararası örgütlerin, şirketlerin ve sivil toplum örgütlerinin bir araya geldiği çevreyle ilgili uluslararası süreçlerde katılımcıların (bilim insanları, bürokratlar, diplomatlar, politikacılar, iş insanları, düşünce kuruluşu ve sivil toplum temsilcileri) hem uluslararası ilişkilerin işleyişi hem de çevre sorunları hakkında bilgi sahibi olmaları önem taşımaktadır. Bu çerçevede bir eğitim almış olan uzmanlara duyulan ihtiyaç da devlet kurumlarından özel sektöre ve sivil topluma uzanan farklı alanlarda yeni istihdam imkânları yaratabilecektir.

Öte yandan akademik kariyer yapmak isteyen öğrencilerin lisansüstü eğitimlerinde çevre konusu üzerine eğilmeleri, Türkiye’deki Uluslararası İlişkiler literatüründe çevre ile ilgili çalışmaların sayısının artması ve alanda yeni derslerin açılmasında da etkili olabilecektir. Sonuç olarak çevre sorunlarının büyüyen etkisi ve yarattıkları çok yönlü riskler, çevre konusunun Uluslararası İlişkiler literatüründeki önemini artırmaktadır. Uluslararası İlişkiler eğitiminde de bu eğilimi destekleyecek şekilde çevre ile ilgili dersler müfredatlarda yer bulmaktadır. Türkiye’deki Uluslararası İlişkiler eğitiminde de çevre derslerine yer verilmesi, Türkçe Uluslararası İlişkiler literatüründe de çevre ile ilgili daha fazla çalışma yapılmasına ve çevre politikalarının uluslararası standartlara yükseltilmesine zemin hazırlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Bennett, A.L. ve Oliver, J.K. (2002). *International organizations: principles and issues* (7. Baskı). New Jersey: Prentice Hall.
- Brack, D., Calder, F., ve Dolun, M. (2001). From Rio to Johannesburg: the Earth Summit and Rio+10. *The Royal Institute of International Affairs Briefing Paper*, 19, 1-6.
- Budak, S. (2004). Uluslararası çevre düzenlemeleri bağlamında politika, adalet ve katılım. M. Marın, U. Yıldırım (Ed.). *Çevre sorunlarına çağdaş yaklaşımlar* içinde (ss.385-430). İstanbul: Beta.
- Buzan, B., Waeber, O., ve de Wilde, J. (1998). *Security: a new framework for analysis*. Boulder: Lynne Rienner.
- Carson, R. (1962). *Silent spring*. Boston: Houghton Mifflin.

- Eckersley, R. (2013). Green theory. T. Dunne, M. Kurki, S. Smith (Ed.), *International relations theories: discipline and diversity* (3. Baskı) içinde (ss. 266-286). Oxford: Oxford University Press.
- Greene, O. (2005). Environmental issues. J. Baylis, S. Smith (Yay. haz.). *The globalization of world politics* içinde (s. 451-478). New York: Oxford University Press.
- Hardin, G. (1968). The tragedy of commons. *Science*, 162, 1243-1248.
- Homer-Dixon, T. (1991). On the threshold: environmental changes as causes of acute conflict. *International Security*, 16(2), 76-116.
- Homer-Dixon, T.F. (1999). *Environment, scarcity, and violence*. New Jersey: Princeton University Press.
- Hurrell, A. (2015). Uluslararası siyasal kuram ve küresel çevre. K. Booth, S. Smith (Ed.) *Uluslararası ilişkiler kuramları* içinde (ss. 129-153). İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Mathews, J. T. (1989). Redefining security. *Foreign Affairs*, 68(2), 162-177.
- Meadows, D.H., Meadows, D.L. ve Randers, J. (1972). *Limits to growth*. New York: Universe Books.
- Tuna, G. (2003). *Küresel ekonomik, ekolojik ve sosyal tehditler: yeni güvenlik* (2. Baskı). Ankara: Nobel.
- Ullman, R.H. (2007). Redefining security. B. Buzan ve L. Hansen (Ed.) *International security* içinde (ss. 296-316). London: Sage Publication.
- UN (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: our common future*. Erişim adresi: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>.